

СИНТАКСИЧНІ СИГНАЛИ НЕЩИРОСТІ ПРОМІСИВІВ У ПРОМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

У статті розглянуті основні умови порушення щирості промісивів. Досліджено лінгвальні та паралінгвальні промісивні сигнали нещирості, зокрема синтаксичні. Здійснено аналіз синтаксичних сигналів нещирості у промісивних висловленнях українських політиків.

Ключові слова: промісив, промісивна необережність, промісивна самовпевненість, промісивна недбалість, умова щирості, синтаксичні сигнали нещирості.

Комунікативний акт, який реалізується з порушенням умови щирості та прихованою перлокуцією введення в оману, визначається як нещирий. Порушення умови щирості з когнітивного погляду характеризується суперечністю реальної та вираженої (вербалізованої) інтенції мовця, де дійсну інтенцію мовець приховує, а фальсифіковану – намагається донести до адресата. Фальсифікація намірів може бути навмисною або ж ненавмисною, коли адресант через різні причини може несвідомо помилятися (широ обіцяє, але не враховує усіх аспектів вчинення дії і, зрештою, обіцянку не виконує), тому навіть за очевидної помилковості висловів не можна завжди робити висновок про умисне спотворення інформації.

Мета статті – розглянути умисно фальсифіковані промісивні мовленнєві акти з синтаксичними сигналами нещирості у промовах українських політиків. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- розглянути основні умови щирості промісивів;
- виявити порушення умови щирості обіцянки у політичному дискурсі;
- проаналізувати синтаксичні сигнали нещирості у промісивних висловленнях українських політиків.

Порушення умов щирості комунікативних актів – питома ознака сучасного політичного дискурсу, що зумовлює активізацію його дослідження вітчизняними і зарубіжними науковцями: можливі порушення щирості мовленнєвих актів вивчали Дж. Р. Сьорль, О. Бабич, Г. Приходько та ін., мовленнєвих проявів нещирості, брехні, введення в оману, маніпуляції, удавання аналізували й описували Н. Арутюнова, Ю. Хабермас, Р. Блакар тощо. Але, незважаючи на активне використання нещирих мовленнєвих актів у сучасному політичному дискурсі, а отже й актуальність їх дослідження, досі в мовознавстві немає цілісного й усебічного аналізу синтаксичних сигналів нещирості в обіцянках політиків, що визначає необхідність вивчення висловлень цього типу.

Для розмежування навмисно фальсифікованого і ненавмисно фальсифікованого промісиву є потреба ввести поняття промісивної необережності, яка, у свою чергу, поділяється на промісивну самовпевненість і промісивну недбалість.

Промісивна необережність є промісивною самовпевненістю за умови, якщо адресант передбачав, що інформація у його висловленні є недостовірною і він не зможе виконати обіцянку, однак легковажно здійснив промісивний комунікативний акт. Отже, промісивну самовпевненість слід кваліфікувати як нещирий промісивний комунікативний акт.

Промісивна необережність є промісивною недбалістю, якщо адресант не передбачав можливості нездійснення обіцянки, хоча повинен був і міг її передбачити. Відповідно, промісивна недбалість є щирою обіцянкою, адже адресант ненавмисно помилився у зобов'язаннях.

Дж. Р. Сьорль у праці «Що таке мовленнєвий акт?» окреслив низку умов, необхідних для реалізації щирого промісива: *Нехай мовець S промовляє речення T у присутності слухача H, тоді за вимови T S щиро (і коректно) обіцяє H, що p, якщо, і тільки якщо дотримано такі умови :*

- 1) дотримані умови нормального входу і виходу;
- 2) S за вимови T висловлює думку, що p;
- 3) висловлюючи думку, що p, S предикуює майбутній акт мовцю S. Умови (2) і (3) називаються умовами пропозиційного змісту.
- 4) H надає перевагу здійсненню мовцем S акту A, аніж нездійсненню. S переконаний,

що Н надав би перевагу здійсненню ним акту А, аніж нездійсненню.

5) Ні для S ні для Н не очевидно, що за нормального збігу обставин S здійснить А. Умови типу (4) і (5) називаються підготовчими умовами.

6) S має намір здійснити А. Ця умова називається умовою щирості.

7) S має намір за допомогою висловлення Т зобов'язати себе здійснити А. Ця умова називається істотною умовою.

8) S має намір викликати у Н за допомогою висловлення Т переконання в тому, що умови (6) і (7) наявні завдяки пізнанню ним наміру створити це переконання, і він розраховує, що це пізнання буде наслідком знання того, що речення прийнято використовувати для створення таких стверджень.

9) Семантичні правила того діалекту, на якому говорять S і Н такі, що Т використане правильно і щиро, якщо і тільки якщо умови (1) – (8) дотримані [6, 162–166].

Ми погоджуємося з думкою Г. Приходько, що умови щирості пов'язані зі змістовною основою (семантичним аспектом висловлювання) та темою ілокутивного потенціалу функціонально-семантичного представлення і включає в себе умови пропозиційного змісту, умови ілокутивного змісту та умови внутрішнього змісту стану мовця, що визначають істинність цільового призначення висловлення [5, 103]. Порухення будь-якої з цих умов призводить до виникнення нещирого мовленнєвого акту. Нещирість – це мисленнєво-комунікативний стан фальсифікації мовцем своєї інтенції, що має результатом невідповідність дійсної та вираженої інтенції, які містяться в мовленнєвому акті як порушення умови їх щирості. Нещирим є мовленнєвий акт, який здійснюється з порушенням умови щирості та прихованою перлокуцією введення в оману. У нещирому промісивному висловленні адресант не має всіх тих намірів і переконань, які є у нього в разі щирої обіцянки, але він поводить так, неначе вони у нього є. Саме через те, що адресант демонструє наміри й переконання, яких він не має – його вчинок нещирий. Дж. Р. Сьорль зазначає, що для того, аби описати нещирі обіцянки потрібно замінити в цих умовах ствердження про те, що адресант має певні переконання та наміри на позицію – він бере на себе відповідальність, що вони у нього є. Показником того, що мовець справді бере на себе таку відповідальність є абсурдність таких висловлень, як: *I promise to do A, but I do not intend to do A* (*Я обіцяю зробити А, але я не маю наміру робити А*). *Сказати I promise to do A –*

значить взяти на себе відповідальність за намір зробити А, і ця умова є однаково незалежною незважаючи на те, щирим чи нещирим було промісивне висловлення. Щоб урахувати можливість нещирої обіцянки Дж. Р. Сьорль так змінив умову (6), щоб вона констатувала не намір мовця зробити А, а прийняття ним відповідальності за намір зробити А: (6*) *S має намір за допомогою висловлення Т взяти на себе відповідальність за намір вчинити А* [6, 166–167].

Отже, нещирий адресант має відразу дві інтенції: дійсну, яку мовець приховує, і протилежну фальсифіковану інтенцію, яку він намагається донести до адресата. Це означає, що за реалізації нещирого промісивного мовленнєвого акту наявне накладення дійсної та вираженої інтенції, які є контрадикторними.

О. Бабич залежно від типу фальсифікованої інтенції нещирі мовленнєві акти поділяє на нещирі асертиви (мовленнєві акти брехні), нещирі волітивні мовленнєві акти – директиви, квеситиви і промісиви (мовленнєві акти маніпулювання) і нещирі експресиви (мовленнєві акти лицемірства, що включають лестоці, наклеп і удавання) [1, 8–10]. До нещирої реалізації здатні експліцитні й імпліцитні мовленнєві акти різних ілокутивних типів. Ілокутивною особливістю нещирих комунікативних актів є порушення умови щирості незалежно від ілокутивного типу; перлокутивною особливістю – те, що вони супроводжуються прихованою перлокутивною метою адресанта ввести адресата в оману. Перлокутивний акт у складі нещирого комунікативного акту кваліфікується як «уведення в оману», адже нещирий мовець має перлокутивну мету, по-перше, приховати від адресата певну інтенцію, по-друге, змусити його повірити у свою щирість за допомогою вираження зовсім іншої інтенції. Уведення в оману характеризується перлокутивним і стратегічним характером

Сферою реалізації нещирих мовленнєвих актів є нещирий дискурс, що становить мисленнєво-комунікативну діяльність, яка ґрунтується на фальсифікації мовцем своєї інтенції і постає як єдність процесу та результату, лінгвальних і екстралінгвальних складових. Розглянемо основні критерії оцінки висловів, за якими можна оцінити ступінь щирості або нещирості співрозмовника, зокрема у промісивному висловленні.

Комунікативний акт, який має промісивну ілокуцію з порушенням умови щирості промісивного типу і перлокутивною метою ввести адресата в оману – маніпулятивний промісив.

Порушення умови щирості виявляється в тому, що мовець не збирається виконувати предиковану дію. Задля переконання громадян, адресного впливу на чітко окреслені групи населення та електоральні групи з метою спонукання їх до певної посткомунікативної дії (політичного вибору, участі в політичних процесах тощо) і, зрештою, з метою керування суспільною думкою та поведінкою політики активно використовують маніпулятивні стратегії у промісивних мовленнєвих актах – обіцянках, пропозиціях, особистих зобов'язаннях, гарантуваннях. Для того, щоб простежувати, які обіцянки політики виконують в Україні навіть створили он-лайн ресурси – «Владометр», «Слово і Діло», що фіксують обіцянки українських політиків, а також зазначають, які обіцянки виконують політики, а які – ні. На цих ресурсах можна знайти тих українських політиків, які найчастіше не дотримують свого слова.

У свою чергу для виявлення нещирого промісивного комунікативного акту потрібно виявити основні ознаки нещирості – лінгвальні і паралінгвальні сигнали, оскільки вони належать до неусвідомленої ментальної активності комуніканта. Якщо свідомо нещирий мовець намагається приховати фальсифікацію своєї інтенції, то несвідомо дійсна інтенція проявляється в його мовній поведінці через сигнали нещирості.

Лінгвальні сигнали нещирості поділяються на дві групи – змістові й формальні. Лінгвальні змістові сигнали стосуються змісту нещирих висловлювань: змістова суперечливість, надмірна деталізація, ухилення від відповіді на пряме запитання, «обмовки». Формальні сигнали нещирості поділяються на лексичні, морфологічні, синтаксичні, прагматичні й стилістичні [1, 10]. Паралінгвальні сигнали нещирості адресанта виконують дві функції: автономного вираження смислу або супроводу лінгвальної частини нещирого комунікативного акту. Перша функція реалізується за допомогою конвенційних жестів для приховування мовцем своєї нещирості. У другій функції розпізнати нещирість мовця адресату допомагають відповідні кінесичні, проксемічні й просодичні сигнали.

Одними з найчастотніших сигналів нещирості у політичному дискурсі є синтаксичні, до яких належать: повтори синтаксичних конструкцій, парцеляція, протиставлення, незакінчені речення, однослівне перепитування, неадекватність синтаксису (навмисне ускладненість або, навпаки, з біднення синтаксису, що виявляється в перевазі односкладних речень).

Так, наприклад, синтаксичні сигнали нещирості простежуємо у виступі голови Черкаської районної державної адміністрації Євгена Мироновича Влізла у прямому ефірі на ОДТРК «Рось» 28

жовтня 2010 року: *«Бо стара влада асоціюється із політикою, або ще децю... сказати... дець там далеко в Києві за дубовими дверима.... І тому на сьогодні вже є, мені здається, сприйняття другої влади жителями Черкас. Місту потрібен не просто політик, а господарник. .. Я рахую себе людиною конкретних дій. Я за порядок. Але він повинен бути плановим і системним. Треба засучувати рукава і працювати. Я не обіцяю, я гарантую»*. Як бачимо, у більшості висловлень пана Євгена фігурує займенник *я*, повторений декілька разів для підкреслення значущості власної особистості. Також у промісивному висловленні мовець використовує корективно-протиставні релятиви [3, 380] у протиставленнях з семантичним паралелізмом *«не просто політик, а господарник»*, *«не обіцяю, я гарантую»*, адже він вказує не просто на контраст тверджень, а протиставляє їхню істинність для акцентуації уваги на істинності другого твердження та хибності першого. Синтаксичними сигналами нещирості у промові Є. Влізла також є незакінчені речення, які мають ознаку комунікативно-інформативної незавершеності та є засобом реалізації стратегії замовчування адресантом певних фактів. Підтвердженням тому, що цей промісивний комунікативний акт нещирий є те, що після невдалої спроби стати мером Черкас, 27 грудня 2010 року пан Євген був призначений заступником губернатора з економіки та фінансів, але питання з заборгованістю по заробітних платах на Черкащині він вирішити так і не зміг, тому в листопаді 2011 року повернувся знову на посаду голови Черкаської РДА.

Синтаксичні сигнали нещирості простежуємо у промові прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка, який під час виступу на з'їзді партії «Батьківщина» використовував повтори дейксису, а

також висхідну градацію: *«Як глава уряду гарантую, що ми забезпечимо чесність і прозорість виборів. Президентом буде той, за кого проголосує народ»*, – пообіцяв Яценюк.

«Разом ми з вами перейдемо всі виклики, переборемо всі негаразди, продемонструємо всьому світу нашого європейського президента, нову європейську конституцію, нові європейські регіони і наше справжнє європейське майбутнє», – підбив підсумки виступу прем'єр.

У цьому промісивному мовленнєвому акті бачимо, що А. Яценюк каже про світле майбутнє українського народу і при цьому вказує на учасників комунікації, використовуючи займенники **ми**, **ми з вами**, які й об'єднують усіх учасників цього висловлення в єдине ціле – народ. Отже, ми констатуємо наявність одного із засобів мовленнєвої маніпуляції – рольового дейксиса. Також варто звернути увагу на такі словосполучення, як **нову європейську конституцію** і **нові європейські регіони** – адресант використовує прийом висхідної градації задля підсилення смислового значення висловлення і прикметник новий, який, відповідно до більшості тлумачних словників, має семантику змін. Але будуть ці зміни на краще чи на гірше? Звичайно ж, політик хоче довести людям, що зміни відбудуться на краще, і використовує в словосполученні ще один прикметник – **європейський**. За допомогою нього політик впливає на адресатів, адже кажучи «європейський», Арсеній Яценюк має на увазі економічно розвинені країни Європи з гідним рівнем життя, якого ми тільки прагнемо. Цей приклад свідчить про істинність висновків С. Кара-Мурзи про те, що коли як аргумент на підтримку якогось суто ідеологічного чи політичного твердження залучається авторитет і повага, завойовані в зовсім іншій, не пов'язаній з цим твердженням сфері, то це – типова маніпуляція [4, 816].

У промові мера Києва В. Кличка 16 березня 2015 року також спостерігаємо наявність синтаксичних сигналів нещирості: повтори дейксису ми, парцеляція, висхідна градація: *«Починається реконструкція скверу, допомогти з якою місту погодилися меценати. І повністю фінансують цей проект. До Дня Києва в оновленому сквері буде «філософський фонтан Сквороди», зона wi-fi, нові газони та система їх поливу. Ми хочемо, щоб у киян з'явилася ще одна комфортна зона відпочинку європейського рівня. І ми це зробимо. Хочу звернутися до активної громадськості: столична влада завжди відкрита для спілкування, готова відповідати на будь-які питання. Тому все ж таки варто спочатку розбиратися що і як зносити-ламати. А головне: навіщо. Якщо ми разом, всі кияни, хочемо зробити наше місто європейським і красивим»*. По-перше, в цьому промісивному висловленні фігурує рольовий дейксис – **ми** і **наше**. Провідна роль відводиться займеннику солідарності **ми**, який повторюється декілька разів для посилення маніпулятивного ефекту та характеризує не лише безпосередньо В. Кличка і його команду, а й усіх киян, що надає особливої ваги обіцянкам. Також мер Києва використовує словосполучення **наше місто**, що ефективно підкреслює завуальовану репрезентацію ідей і намірів мера та його команди як прагнень і бажань киян. Отже, політик реалізує стратегію завуальовування. По-друге, адресант використовує парцеляцію, що полягає у членуванні єдиної реченнєвої структури на окремі компоненти: *«Починається реконструкція скверу, допомогти з якою місту погодилися меценати. І повністю фінансують цей проект»*, *«Ми хочемо, щоб у киян з'явилася ще одна комфортна зона відпочинку європейського рівня. І ми це зробимо»*, *«Тому все ж таки варто спочатку розбиратися що і як зносити-ламати. А головне: навіщо»*, з метою інтонаційного виділення тієї інформації, яку адресант прагне донести до адресатів. По-третє, пан Віталій використовує прийом висхідної градації – декілька разів повторює прикметник **європейський**. Синтаксичні промісивні конструкції мають ознаки нещирості. Підтвердженням цього є те, що сквер на Контрактовій площі до цього часу не реконструювали, тому обіцянку жодним чином не виконано.

Також синтаксичні сигнали нещирості простежуємо в обіцянці колишнього прем'єр-міністра України Миколи Азарова з нагоди 24-ї річниці аварії на ЧАЕС: *«Уряд України зобов'язується дбати про тих, хто постраждав від Чорнобильської катастрофи, послідовно підвищувати якість лікування і рівень реабілітації постраждалих, їх соціально-пенсійне забезпечення, забезпечення путівками та житлом, а також приділяти велику увагу профілактиці захворювань, своєчасного обстеження громадян з використанням найсучасніших методів діагностики»*. У виступі М. Азарова відбувається нагромадження однорідних присудків, що деформують семантичну модель прямого промісивного мовленнєвого акту й ускладнюють сприйняття інформації адресатам.

Отже, у промісивних висловленнях українські політики рясно використовують різні синтаксичні сигнали нещирості задля реалізації таких різновидів стратегії введення в оману як маніпуляція, завуальовування, неповне приховування й умовчання, адже кожен мовний елемент є досить складним і чутливим інструментом, на якому грає той, хто користується мовою, а сприйняття і розуміння, що народжується в адресата, залежать від того, як користується цим тонким інструментом адресант [2, 97]. Проте вартими уваги є й інші лінгвальні та паралінгвальні промісивні сигнали нещирості у висловленнях політиків, які стануть предметом наших наступних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич О. М. Мовленнєві акти з порушенням умови щирості у сучасному німецькомовному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. М. Бабич; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2010. – 20 с. – укр.
2. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М., 1987. – С. 88–125.
3. Инькова-Манзотти О. Ю. Коннекторы противопоставления во французском и русском языках (сопоставительное исследование). – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. – 435 с.
4. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм-Эксмо, 2005. – 832 с.
5. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація: посіб. [для студ. та аспірантів] / Г. І. Приходько. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 168 с.
6. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 151–169.

REFERENCES

1. Babich, O.M., (2010). *Movlennevi akti z porushennjam umovi shhirosti u suchasnomu nimec'komovnomu diskursi*. Avtoref. diss. kand. filol. Nauk [Speech Acts which Violate the Sincerity Condition in Modern German Discourse]. Kharkiv, 20 p.
2. Blakar, R.M., (1987). *Jazyk kak instrument social'noj vlasti* [Language as a means of social power]. *Jazyk i modelirovanie social'nogo vzaimodejstvija* [Language and modeling of the social interaction]. Moscow, pp. 88–125.
3. In'kova-Manzotti, O.Ju., (2001). *Konnektory protivopostavlenija vo francuzskom i russkom jazykah (sopostavitel'noe issledovanie)* [Connectors opposition in the French and Russian languages (comparative study)]. Moscow, 435 p.
4. Kara-Murza, S.G., (2005). *Manipuljacija soznaniem* [A manipulation of the consciousness]. Moscow, Algoritm-Jeksmo publ, 832 p.
5. Prihod'ko, G.I., (2013). *Ocinka i komunikacija* [The grade and the communication]. Vinnytsia, Nova Kniga publ, 168 p.
6. Searle, J.P., (1986). *Chto takoe rechevoj akt?* [What is a Speech Act?]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike* [New in the foreign linguistics], issue. 17, Moscow, Progress publ, pp. 151–169.

The article deals with the basic conditions of the sincerity violation in the promissives. Linguistic and paralinguistic promissive signals of insincerity have been investigated, including syntax. An analysis of syntactic signals of insincerity in the promissive speeches by the Ukrainian politicians has been done.

Keywords: promissive, promissive negligence, promissive confidence, condition of sincerity, insincerity syntactic signals